

ունց երբեք թերանալու իր եկեղեցականի ծանր պարտականութեանց մէջ, Գլածորի դպրոցի այսօրուան ուսումնասիրողը, կառելի է ասել առանց չափազանցութեան, աւելի իրաւունք ունի քան որևէ ուրիշը, համարուիլ նոյն գպլոցի հայրենաշղոնչ ոգու և նորա չուրջը գեգերող սրբակրօն վանականների հեռաւոր աւանդապահը ոչ միայն իր գիտական պատրաստութեամբ, այլ և կրօնաւորի անազարտ վարքով։ Վարդապահեա կոչեմ ոչ զայն, ասում է Գլածորի իմաստութեանը, որ բազում բանս ի բերան գիտական գիտական հայցող և միշտ անձնուէր

18 յուլիսի 1936
Բրիսէլ

առնու, այլ որ մաքուր վարս ստացեալ ունի։ Այս կրկնակի նկատումով՝ Թարդամանչաց – Դուրիանա մրցանակը աւելի արժանաւոր թեկնածու չէ կարող ունենալ քան ներկայացուցած աշխատութեան հեղինակ Գարեգին Սրբեալիսկոպոսը, հայ եկեղեցու և գիտութեան աննկուն սպասաւորը։

Խօսք երկարացաւ թէև երկարաբանութիւն պէտք չէր, թո՞ւ ներող մինի Զերդ Սրբազնութիւնը և ընդունէ յարգալիր ողջոյներին հետ բարեկամութեանս և պատրաստակամութեանս հաւասարից

Օրհնութեանդ հայցող և միշտ անձնուէր

Ն. Ա. ՄԱՆՏԻ

ՆՈՐԱԳԻՒՏ ՀԱՅԵՐԷՆ ՄԻ ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆՔԵՐԴԻ ՄԷԶ

Հայաստանի գիտական ինստիտուտը 1922 թուին մի փոքրիկ, ուսումնասիրաւական արշաւ կազմեց գէպի Անբերդ գետակի հովիտը, Արագածի Հարաւային լանջերին, որ արժանի է խորին ուշադրութեան իւր հնաւթիւներով^(*)։

Դրանցից մէկն է Անբերդ կամ Ներկայ, ժողովրդական արտասանութեամբ Համբերդ ամրոցը, որի անունով և գետակն է կոչում, լեռան լանջերին, միջին բարձրութեան վերայ, Բիւրական պատմական զիւղից բարձր։ Այդ տեղ անեներեւ կերպով երեք շրջանի շինարարութեան մնացորդներ կան, նախաքրիստոնէական-ուրարտական, Բագրատունեաց և Զաքարեան շրջանների, Ռւրաբական է պարսպի մի մասը, բայց արդէն տաշուած, ուրեմն և յետագայ դարերի գործ, մօտաւորապէս է-Զ զարի նախ քան Քրիստոս։ Ղարզ են և ճանաչելի նաև Զաքարեան շրջանի նրանց կողմնակալ Վազգուտեանների շինարարութիւնները, պարսպի գէպի գետը խոնարհող մասերով

(Պատկ. 1) և յատկապէս հիւսիսային դարբասով։ Բազմաթիւ մատենագրական և արձանագրական ազրիւններից զիտենք, որ Անբերդը նուռածել է Զաքարիա Մէծ և յանձնել Վազուտեանների նախահօրը ժառանգական իրաւոնքով^(*), թերզի կեղծրոնունց եղան եկեղեցու (Պատկ. 3) մի արձանագրութիւնն էլ հաստատում է այդ իրողութիւնը։ Հէնց Վազուտեաններից մէկը Փարեր Անբերդիցի, որ ասել է, թէ մի ժամանակ ծառայել է նաև բերզը իրեւ իշխանութեան կեղրոն^(**)։

Բայց անորոշ էր բերզի արեւմտեան կողմն ընկած գզեսկի (Պատկ. 2 և 1. աշուրամիւրու և մասը) և եկեղեցու (Պատկ. 3) ծագման խնդիրը։ Թորամանեանը կարծում էր գզեսկը ժԱ. զարի, իսկ եկեղեցին ժԵ. ի գործ է, իսկ մենք համոզուած էինք, որ ժԱ. զարուց ուշ չէ, ի նկատի առնելով յատկապէս զմբէթի կազմութիւնը։ Բարեկախտաբար խնդիրը պարզեց եկեղեցու հիւսիսային գրան ճակատաքրարի արձանագրութիւնը, ներսից, որ բանասիրութեան

(*) Արշաւին մասնակից էին Սիներերից տ. Յարշաւան, Թորուան, Մինասին, ճարտարապետ Թորամանեան և տողերին զրողը իրեւ անդամներ, բայց ներարիչ է աշխատավայրից անդամներ, պարսպի գետը խոնարհող մասերով

(**) Տես մեր Խաղաղական եւալյն եր. 8-9, 16:

(***) Այս մասին տես Ալիշանի Այրարաբը, համապատասխան մասում։

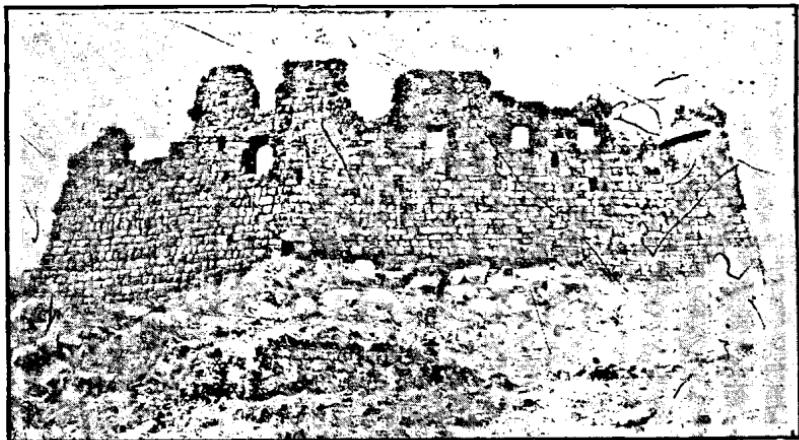
անյայտ էր և մեզ համար գծուարընթեռնի, մթութեան և անյարմարութիւնների պատճառով։ Ստիպուած էինք ինդղել նկարիչ Տորագրոսէն և սամբաժառով՝ արձանագրութեան պատճէնը հանել, որ և յետոյ, երկու ժամ երուանգ Տ. Մինասեանի հատչարչարուելուց յետոյ, կարիի եղաւ կարդու, գրիթէ, ամբողջութեամբ, որ հետեւալն է։

1. Յամին ՆՀԵ(*)
2. Ես իշխանս վարհամձ(ի)
3. Ների զկաթողիկես աթոռ
4. Հայրապետական եւ սահման

ԺԱՂԱԳ
13. ուրդ որ ոչ կտարեք պատճեցի (Տ!)

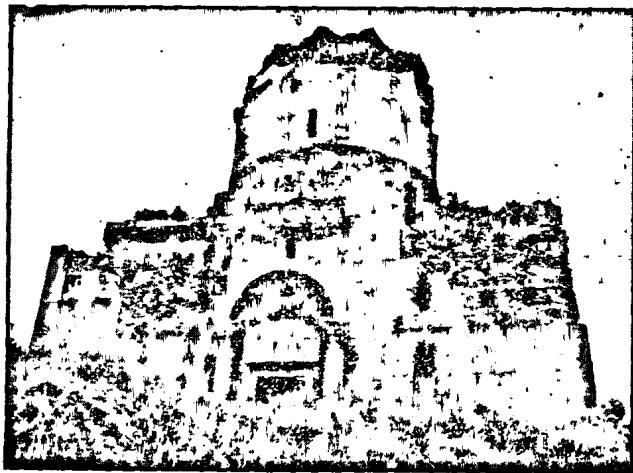
14. իշխան որ տիրե. (Դ ուռ է. Հու-
կու կո գոտի թԱյ.:

Բատ այսմ եկեղեցին շինել է Հայոց ՆՀԵ կամ փրկչական 1027 թուին Վահրամ Պահառաւնին, այնտեղ հաստատեալ եւ պիսկոպոսական աթոռ, Նիգ եւ Արտագածոտն գաւառներով Քաղքողաշտի (Վաղարշապատ) հետ և որոշ տուրքեր նշանակելով նորա պահպանութեան համար։ Պահրաւունիաց իշխանութեան մէջ այս մի զու-

պատկեր 1

5. Եցի պառուղ Նիգի տունն Բ. կապիճ
 6. յը. յարագածոտանն յեղին Բ. փառ գի(նի)
 7. Ի քաղքողաշտի բաբակն Ժ. լիտր յիրեկ(?)
 8. Ա. Ա. գէ. յերոջէ(?) կնոջե . գ. գէ. հոդադ(ր) ձեռ(?)
 9. Նազրելե. գ. յԱնքերդի պառուղ (աւ նէ ի)(?) տունն
 10. գ. կապիճ յը. ա. կտաւանատ. ա. . . . (Դ բառ) Պ
 11. Զաղան վիրակարմնեն ի պասկի Գ.
 12. զ է. հողագը. Կհքագը. տնաւրինե.
- (*) Տողատած է բնագրի համեմատ։ 2 տողում շ-ն կիսով չափ միայն երեւում է։
- գահեռ երեւոյթ էր ԲՃՆիի եպիսկոպոսութեան հաստատութեան՝ որ կտարուեցաւ միւնոյն ժամանակ Գրիգոր Մագիստրոսի ձեռքով։
Եկեղեցու թուականով հաստատում է Նաե զղեակի ծագման ինդիքը, որ առանց այս արձանագրութեան էլ հանգուցեալ թուրամանեանը մէկ. գարի գործ էր համարում, նմանութիւն գտնելով սորբ աշտարկներով զարգարուած մասի (Պատ. 1) և Լենինականի դիմաց, Ախուրեանի աջ առին, չէնքի հետ Արևելեան կողմը (Պատ. 2) կարող է քիչ աւելի հին լինել, որ շատ հետաքրքրական է իրրե աշխարհիկ և հագուստիւտ չէնքի մատցորդ, եռայրեկ և խո-

պատկեր 2 և 3

շոր թռւամուտներով, որ տեղից հրաշալի տիսարանն է բացւում նայողի առաջ գէպի Բիւրական, Փարպի, Աշտարակ և Օշական գիւղերը, մինչև հեռաւոր Երևանն ու նոր քաղաքայքը:

Լսում ենք, որ յայտնի հայ զիտնաւոր Մարգարիտ Արքան:

կան Յօվսէփ Օրբէլին, հանգուցեալ Մատի աշակերտն ու երկարամեայ գործակիցը Անիի պեղումների ժամանակ, Հայաստանի կառավարութեան օժանդակութեամբ եւ թոյլառութեամբ պեղումներ պիտի կատարի այնտեղ:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՈՒ.